

el Llombo

Suplement de la revista *el Llombo*, núm. 82. Estiu 2014. Associació de Veïns el Llombo. Ontinyent (la Vall d'Albaida). 1 euro

75 anys de l'exili

ARRIBADA DE REPUBLICANS AL CAMP D'INTERNAMENT HABITAT A LA PLATJA D'ARGELERS. FOTOGRAFIES DE ROBERT CAPA, INCLOSES EN LA MALETA MEXICANA.

Amb la derrota republicana en la batalla de l'Ebre comença el llarg camí de l'exili. Mig milió de persones van creuar la frontera amb França fugint del feixisme. Ho van fer en un hivern, el de 1939, duríssim, amb temperatures molt baixes, sense menjar, sense roba, sense saber on anar, a peu, desesperats, derrotats, amb la incertesa pels seus, esgotats i, en molts casos, malalts.

En França no estaven esperant-los. L'opinió pública dels partits de dreta i la premsa els van tractar com uns indesitjables o com a assassins. Tampoc estaven preparats per rebre l'allau de gent que des de finals de gener de 1939 va començar a pretendre entrar en el país. Es van delimitar una sèrie de camps, que eren en realitat espais oberts, per recloure els refugiats. La platja de Sant Cebrià, Ribesaltes, el Barcarès, Brams i, el camp més gran i de més amples reminiscències del Rosselló francès: la platja d'Argelers, on van estar 100.000 republicans en les pitjors condicions de vida que es poden imaginar.

A començaments del passat mes de febrer, tres ontinyentins (dos d'ells del Llombo) van recórrer la zona que, fa 75 anys, tanta amargura i tant de dolor va veure.

L'exili republicà

Emocions encontrades

Guillem Llin

Reconec que em costa bastant impressionar-me per alguna cosa. Supose que té a veure amb la particularitat de mirar-me les coses des d'una certa distància i no *penetrar* dins d'elles, el que et fa emocionar-te. Doncs bé, el passat mes de febrer, del 3 al 9 i junt a dos bons amics, vam recórrer part del sud de França, tot just els dies que feia 75 anys de l'exili republicà al veure que perdien la guerra i que Franco no era de fiar. Vam visitar una sèrie de lloc que, amb el pas del temps, han esdevingut emblemàtics per la causa.

Després d'una primera parada, abans de creuar la frontera, a la Jorquera, per visitar el museu memorial de l'Exili (el MUME), vam entrar en territori francès per el Pertús, pas fronterer que França va tancar en 1939, però que a l'anar amuntegant-se els exiliats, es va veure forçat a obrir. Diversos dies van estar els milers de republicans allí, sense a penes menjar, a la intempèrie, amb el fred del mes de febrer als Pirineus...

Després van anar a Colliure, preciosa població costanera, on es va ubicar un camp de refugiats. A Colliure, va morir un 22 de febrer de 1939 i està soterrat el poeta Antonio Machado. Tres dies després moria sa mare i estan soterrats junts al cementari de la localitat. Del camp de refugiats, no queda res, com en la resta de camps que vam visitar, i ací, ni hi ha cap monument que recorde què va passar fa 75 anys. En el Pertús i Colliure, la fortíssima i gelada tramuntana feia més inhòspita l'estada.

Posteriorment vam passar per Argelers, la seua platja, on es va ubicar un camp de refugiats —amb presència ontinyentina—, i el cementari dels espanyols —sense constància de cap ontinyentí soterrat— com a prova irrefutable del malmeses que estaven les forces dels exiliats... i, també, les condicions precàries que els francesos van posar a l'abast dels republicans; vam estar en Sant Cebrià, on també s'alça un altre camp de refugiats...

Vam anar a Ribesaltes, on encara s'en-devina el camp en uns terrenys militars i

vam visitar els monuments que recorden a tots els grups que han passat pel camp: exiliats republicans, gitanos, jueus, els arge-lians partidaris de França... no hi havia cap monument dedicat al sense papers, quan és el lloc de concentració a hores d'ara.

De Ribesaltes altra vegada a la costa, al Barcarès, on igualment s'edificà un camp de presoners, refugiats, de concentració o com es vullga dir. Ací, també, que se sàpiga amb presència ontinyentina. El monument que hi ha —enorme— no recorda el camp i al seus habitants, sinó el fet que d'allí van eixir per lluitar contra el feixisme els voluntaris estrangers quan Hitler va declarar la II Guerra Mundial.

I vam estar en la maternitat d'Elna. Totalment restaurada des de fa uns anys. Un lloc de pau en mig de tanta desesperança en que van nàixer quasi 600 xiquets i xiquetes en les millors garanties per poder eixir endavant, tant ells com les seues mares.

Doncs bé, encara que, com he dit al començament, és difícil que m'emocione, en dos llocs se'n va posar la pell de gallina. Per raons diametralment oposades. En la platja d'Argelers, on 100.000 exiliats van viure, alguns d'ells fins tres anys que va estar obert el recinte (1939-1942). Potser que recordara el magnífic documental que va fer Felip Solé sobre Argelers, amb ambientacions sobre l'època, i no vaig poder sostraure'm a la idea que sobre la sorra, carregats amb un munt de desesperança i sense res més, milers i milers de republicans van veure passar els dies en l'angoixa més infinita. Quant dolor i amargura van viure!

I en la maternitat d'Elna. Quan una persona decidida i amb bons valors s'entesta, pot traure endavant un projecte com aquest. Un projecte que va ser un punt i apart en la desil·lusió que els exiliats vivien. Elisabeth i els seus recorrien els camps de refugiats del voltant en busca de dones embarassades a punt de parir i les traïen d'allí per endur-se-les a la maternitat. De l'altíssima taxa de mortalitat de les parteres i els seus nadons, es va passar a uns registres del segle venidor. Quant dolor i amargura van evitar!

Recuperant

Casimir Romero

El febrer del 1939, llargues columnes de republicans, esgotats, desmoralitzats i famolencs van passar la frontera per la duana de el Pertús. Fugien del dimoni que s'havia alçat en armes contra el govern legítim de la República... porucs de la repressió i de la quimera dels afusellaments massius, que més tard es veuria que no eren quimèrics.

75 anys després, amb dos amics (Guillem Llin, Pere Rodríguez) i jo, lleugers d'equipatge amb motxilla i sacs de dormir, van fer camí cap al sud de França, amb la intenció de conèixer de prop "la retirada". El turisme tranquil, de proximitat, fa que pugues acostar-te a les persones sense presses, i elles, a poc a poc, van expressant-se.

D'aquell riu de gent desesperada, al poble queda algun record en les persones molt majors i una escultura d'un grup de gent amb el gest de la incertesa de no saber si a l'altra banda dels Pirineus trobarien calor o la fredor del dur febrer.

En arribar a la platja d'Argelers, als tres se'ns va glaçar el cor. Ja sabíem que en aquelles platges centenars de milers d'exiliats havien passat l'hivern al descobert, amb poc de menjar, escalfant-se amb el que podien. També sabíem, perquè ho havíem llegit, que aquell hivern fou un dels més durs del segle. El febrer del 2014 tres amics, sense dir paraula, es preguntaven com era possible que França haguera permès allò.

"Ma mare em va contar que embolicaven les criatures amb roba i els tapaven d'arena fins al pit per evitar el fred glaçar d'aquell febrer". "Un tio meu de Tarragona, emigrat a França l'any 1912, quan a la fil·loxera, en saber d'un cosí seu, va anar al camp de Sant Cebrià i el va portar a sa casa, en Embres. Al cap d'un any li va pagar un passatge a Mèxic. A les cartes, el seu cosí, deia que el govern mexicà havia acollit molt bé els espanyols...".

A el Barcarès construïren, amb presses, un camp amb 300 barraques, on pensaven acollir unes 13.000 persones, però van haver d'acollir-ne 60.000.

A Colliure, un poblet acollidor i bonic, al

, 75 anys després

la dignitat

cementiri, descansen set o huit centenars de persones. Un d'ells és Antonio Machado, al costat de sa mare. Don Antonio no va poder ni amb el dur hivern ni amb la tristor d'una guerra entre germans.

Nicolette li acaba de posar un ramell de flors al seu marit, s'apropa i ens diu en francès: "Sí, Machado sempre té flors fresques. Els espanyols no obliden al poeta". Un dels ramells porta una bandereta republicana.

Anem a Elna. Allí anem a conèixer una de les històries més boniques, que floreix com l'esperança enmig de la foscor de la trista i dissortada guerra. Anem a visitar la Maternitat d'Elna, que va fundar la infermera suïssa Elisabeth Eidenbenz. Jo no n'havia sentit parlar mai... però vaig veure un documental sobre Elisabeth i la Maternitat.

Cada dia recorria els camps buscant aquelles dones que eren a punt de parir. A la Maternitat les mares eren ben alimentades els últims mesos d'embaràs. 597 nadons van nàixer a la d'Elna. A més a més, preparaven dos mil racions de llet per als més menuts dels camps de les platges d'Argelers i Sant Cebrià. La Maternitat d'Elna va estar en funcionament fins l'any 1944, quan va ser tancada per l'exèrcit alemany durant l'ocupació de França, a la II Guerra Mundial.

Als cementiris dels petits pobles del sud de França, o d'algunes capitals com Tolosa, hi trobareu molts noms espanyols, molts d'ells són dels que van fugir i no van tornar mai més. Tota aquella gent amb ideals i valentia va quedar ignorada per 40 anys de foscor.

Ha estat un viatge colpidor, sobretot, pel contacte humà entre nosaltres i les persones que hem conegut. N'hi ha sensacions que no es poden acabar d'expressar amb paraules, que s'han de viure.

Al costat de Perpinyà, en Ribesaltes, al que fou camp d'exiliats s'està construint un memorial per a recordar aquelles coses que es van fer mal i no es deuriem tornar a fer mai més.

Si aneu cap a Europa, eixida Ribesaltes passant Perpinyà.

Un viatge per recordar

Pere Rodríguez

Quan em van convidar a fer un viatge d'uns huit dies, aproximadament, al sud de França, no ho vaig dubtar. Això sí, li vaig dedicar un temps a la imaginació; i ara que la l'avaluació està feta, puc dir, que per allà on vam passar, dormir, menjar, hem gaudit de l'hospitalitat i bona harmonia d'aquest viatge.

La part sentimental estava ja clara des d'abans d'eixir, com era el reviu el calvari que van patir, fa setanta-cinc anys, els exiliats republicans com a conseqüència de la guerra espanyola... o més ben dit, el colp d'Estat que el dictador Franco va provocar. Allà pel febrer de 1939 va ser l'hora de la gran desfeta dels homes i dones que se'n van fugir per por.

Qualsevol esser humà, sempre que tinga un mínim de sensibilitat, no haguera volgut que passara allò que va passar. Duen certs historiadors que la Segona Guerra Mundial va començar o va tindre un banc de proves en Espanya i en el que passava ací.

Ens arribava, a Casimir, a Guillem, a mi, els tres amics que vam anar a veure i viure l'epopeia, el dolor de tota aquella gent esgarrapada. Ens arribava en un sorollós silenci, respectuós davant la dignitat immensa que tenien. Vam visitar diferents llocs com Colliure, el pas fronterer del Per-tús, la platja d'Argelers, Sant Cebrià, el

Barcarès, Ribesaltes i la maternitat d'Elna.

No sé si vaig tindre, o vam tindre, la imprudència o el sentit comú d'agafar una bossa de sorra de la platja d'Argelers, una de les platges del patiment. No sé, però de vegades pense que és un homenatge, modest, molt modest, a tota la gent que va viure la Retirada, com es coneix allà, al sud de França l'episodi republicà.

Com els meus companys d'aventura i de pàgina, en diuen que no han escrit res —a ben segur per falta d'espai— he de parlar que, a més a més de recórrer els llocs de l'exili, van estar també en el poble francès dels terratetxins: Embres et Castelmoure va veure per tres vegades el peregrinar dels veïns de Terrateig: la fam que va provocar la fil·loxera en 1910, la derrota republicana en 1939 i l'eclosió de l'emigració en els anys 50-60 del segle passat. Allà van veure abans que ningú, que hi havia que canviar quantitat per qualitat. Parle del vi. I a fi què estan fent-ho bé! Embres és un poble menut, d'uns 140 habitants, que està en el departament d'Aude.

Michele i Vicent, què personatges! Quina bonhomia i quina hospitalitat! I Vicent, amb els seus prop de 92 anys! Quina vitalitat! Ens van fer sentir-nos com a casa, de veritat.

En definitiva, un viatge dels que donen caliu per a seguir perquè te'n adones que al món també hi ha gent meravellosa i esplèndida.

Pere, Guillem i Casimir amb Michelle Bellissant i Vicent Barbastre, a Embres et Castelmoure on viuen, el dia 8 de febrer de 2014. Michelle va viure a Terrateig dels 3 als 13 anys. Son pare, Tónico, i el pare de Vicent, Trinitari, se'n van anar a França quan la fil·loxera va atacar les vinyes de la Vall d'Albaida en 1910.

La fi de la Guerra Civil i l'exili republicà

4

El camp d'Argelers, sense res, a la intempèrie. Malgrat tot, els exiliats alçen el puny esquerre

Jordi Finestres

Publicat al número 78 de la revista *Sàpiens*

El final de la Batalla de l'Ebre

Amb la imminent caiguda de Catalunya, que es visualitzà cap a les acaballes de la batalla de l'Ebre, la tardor del 1938, espanyols i catalans van començar a mirar cap a França. Els camins que conduïen des del Principat fins a l'estat veí foren els passos fronterers de Cervera de la Marenda, per la costa; el Pertús, a la carretera de Girona a Perpinyà; el coll d'Ares, a la carretera de Ripoll a Prats de Molló, i la Guingueta d'Ix, a la Cerdanya. Ho serien durant tots els mesos d'èxode. Camins, a l'hivern, nevats, gairebé impracticables, fet que agreujà la situació de la gent, famèlica, malalta, cansada. Corruets de caruatges amb famílies senceres. Una imatge deplorable que escenificava un poble derrotat. Com va escriure Antoni Rovira i Virgili, "cada carro és una família que se'n va; cada renglera de carros és una vila que es buida". I, a més, bombardejats. Ometent qualsevol normativa internacional en drets humans, l'aviació franquista continuà assetjant les cues de població civil, dones i nens, vells i malalts.

El pas de la frontera francesa

El drama augmentà quan milers de persones arribaren a la frontera francesa entre les acaballes del 1938 i el gener del 1939 i es trobaren les portes tancades. No fou fins la nit del 27 al 28 de gener quan les autoritats franceses van permetre l'en-

Camí de l'exili

trada de dones i nens. Tres dies després ho feren els ferits i, finalment, es va permetre l'accés a homes civils i militars. El 5 de febrer, a la tarda, uns vint mil combatents republicans, la majoria ferits, van creuar els darrers metres que separaven Catalunya de l'Estat francès. A l'altra banda de la frontera, van deixar les armes, una escenificació visual que la guerra ja era història per a tots ells. Alguns gendarmes també els requisaren el poc que tenien de valor material: màquines fotogràfiques, plomes, anells... El 6 de febrer havien passat pel pas fronterer del Pertús 50.000 soldats. Els darrers ho feren abans de les dues de la tarda del dia 9. Al cap d'uns minuts, l'Exèrcit feixista arribava en aquest punt. A partir d'aquell moment, qualsevol fu-

Dones republicanes refugiades en una barraca del camp de Ribesaltes en l'any 1941

gida hauria de ser clandestina, per la muntanya i arriscant-hi la vida. La zona dels Pirineus, definitivament, estava controlada per Franco.

Les recomanacions franceses

Com que interessava que el nombre de refugiats no augmentés, els francesos van iniciar una campanya propagandística recomanant als exiliats que podien tornar a l'Espanya de Franco sense por de represàlies sempre que no haguessin comès delictes de sang. Els que accediren a les recomanacions franceses, van comprovar ben aviat que tot plegat era una farsa. Els càstigs en camps de concentració a la Península, penes de presó i afusellaments sistemàtics foren el perdó que Franco els preparà.

El rerefons d'aquest engany és que les autoritats franceses no volien tenir al seu país individus políticament perillosos. Per això, molts van ser traslladats en un camp de càstig al castell de Colliure, on patiren una repressió brutal. Segons un informe d'una comissió internacional pels drets humans, al camp de Colliure 347 presos van estar subjectes a un règim de terror per part d'uns oficials que dia rere dia els sotmeteren a tot tipus de vexacions i humiliacions. Un altre camp de mal record pel tracte inhumà fou el de Vernet, a la regió de l'Ariège, on els primers dies de març foren internades 10.000 persones, la majoria soldats de l'antiga columna Durruti. Les dones considerades perilloses foren internades a Rieucros, a Losera. Pel que fa als intel·lectuals i a la classe política, la majoria esquivaren els camps de concen-

tració i es pogueren establir a Tolosa de Llenguadoc gràcies a la intercessió del Comitè Universitari d'Ajuda.

Nous camps de concentració

Afortunadament, la construcció de nous camps per a refugiats comportà la descongestió dels d'Argelers, Sant Cebrià i el Barcarès. Parlem dels camps de Gurs (Baixos Pirineus), Bram (Aude), Agde (Erau), Setfont (Tarn i Garona) i Mazères (Ariège), que oferien unes condicions molt millors i serveis com una infermeria, cuina i correus. Unes millores respecte de les condicions deplorables dels camps de les platges, és clar. Però els problemes no desapareixen.

Al camp de Bram, per exemple, format per 150 barraques i que arribà a acollir 17.000 refugiats, hi moriren 87 persones en dos mesos per les pèssimes condicions de salubritat. Millor anaren les coses al camp d'Agde, on foren internats 24.500 homes dividits en tres espais, un dels quals reservat exclusivament per a catalans, predominantment gent d'ERC, Estat Català, mossos d'esquadra i guàrdies d'assalt de la Generalitat. Els refugiats hi organitzaren corals, grups de bastoners, castellers, esbarts dansaires i fins i tot s'hi construí un estadi per a la pràctica de diversos esports. La bona harmonia i el treball en aquest camp es veieren truncats per les autoritats franceses, alertades que allà s'hi vivia massa bé, i amenaçaren d'enviar els refugiats a companyies de treball. Una vaga de fam de vint-i-quatre hores, el juliol del 1939, provocà que els comandaments del camp fessin marxa enrere en la seva idea d'endurir la vida als exiliats catalans.

Un dels pasos fronterers i fent barraques pels exiliats

Arribada d'uns exiliats a un camp de concentració

Entre el febrer i el juliol del 1939 el nombre de refugiats a França es va reduir considerablement. Si a mitjan febrer el nombre total es calcula entorn de 275.000 persones; a les acaballes de juny la xifra s'havia reduït als 163.000 i un mes més tard ja no arribava als 100.000. La causa d'aquesta disminució cal atribuir-la a l'èxode de milers de persones cap a l'Amèrica del Sud i la incorporació d'altres al mercat laboral francès o a la Legió francesa.

Els camps de concentració

Les autoritats franceses no preveieren un èxode tan massiu i ben aviat totes les previsions es van desbordar. No esperaven que en aquell hivern del 1939 mig milió de persones demanessin auxili en poc més d'una setmana. No hi havia instal·lacions

preparades, ni previsions alimentàries i encara menys sanitàries i higièniques. Les principals preocupacions dels francesos eren l'ordre i la seguretat, sobretot després que la dreta francesa alertés del perill de la vinguda de tants "rojos" d'Espanya. Per a les classes conservadores, aquella gent representava el desordre, la crema de convents... Malfactors, en una paraula. Però no és cert que no estiguessin avisats. Alguns militars i diplomàtics francesos havien advertit al seu govern d'una arribada en massa d'espanyols. No els en feren massa cas, i les conseqüències van ser funestes, com veurem.

La improvisació de camps de concentració

La població civil que va passar la frontera a partir del 28 de gener del 1939 va ser distribuïda en diversos departaments francesos. Els primers dies havien quedat concentrats a la Catalunya del Nord, a les comarques de la Cerdanya i el Rosselló, sota jurisdicció francesa. Només entre l'1 i el 10 de febrer, 114.000 refugiats, dones, criatures i vells, eixiren dels camps dels Pirineus Orientals cap a l'interior de França, en centres d'acolliment improvisats on almenys podien disposar de sostre i menjar. La situació era molt diferent per als soldats i els homes considerats militarment vàlids.

Aquests foren traslladats, el 5 de febrer, en el primer camp aixecat precipitadament a les platges d'Argelers, que arribà a contenir 80.000 persones; a Sant Cebrià, a partir del dia 7, on foren conduïdes unes 100.000 persones, i també al Barcarès, el 9 de febrer, destinació dels soldats que havien creuat la frontera pel Pertús i per Cervera de la Marenda. Els qui ho havien fet per altres passos fronteres foren conduïts en diversos camps situats al Vallespir i a la Cerdanya, comarca que acollí l'arribada d'uns 40.000 refugiats, una quarta part dels quals eren civils.

Fred, fam i malalties

En qualsevol d'aquests camps, el record dels que hi van malviure és desolador. Fred, fam, malalties. Condicions molt dures per a una població derrotada. Per fer-nos-en una idea, els

Secuència de fotografies de Robert Capa al camp d'Argelers

Neu, fred, per la serra, en condicions deplorables...

Les mirades d'aquests exiliats ho diuen tot

camp d'Argelers consistia en una esplanada de sorra, a la platja, limitada per uns filats i oberta a la mar, sense barraques, ni latrines, ni cuines ni aigua potable. No hi havia on aixoplugar-se de les intenses nevades que van caure en aquell indret el febrer del 1939, ni de les freqüents pluges ni de les baixes temperatures de l'hivern.

Per menjar, lleties, sempre lleties. I les necessitats es feien a la platja. Ben aviat, és clar, van aparèixer epidèmies, sarna, pols, disenteria, tinya, tuberculosi. L'aire que es respirava era dens, carregat de virus. Males olors per a l'olfacte i imatges denigrants per a la vista. Tampoc no hi ajudava el tracte dels soldats francesos, sobretot els senegalesos i els espahís, que al crit d'"Allez, allez!" tractaven els soldats catalans i espanyols com a presoners i no pas com a militars defensors d'un estat democràtic, derrotat, però democràtic. Argelers va ser qualificat per l'escriptor Agustí Bartra com la "ciutat de derrota". Una mica més al nord, el camp de Sant Cebrià no presentava millors condicions: 1.500 metres de llarg per 1.000 d'ample entre la mar i els aiguamolls. Més de mil persones hi moriren per una epidèmia de tifus el juliol del 1939. Per alleugerir la densitat humana a Argelers i a Sant Cebrià, es va construir el camp del Barcarès, dividit en divuit illots, cadascun dels quals contenia vint-i-cinc barraques amb capacitat per a setanta homes. Si fem números, podia acollir un màxim de 31.500 persones. A la darrereria de juny del 1939 n'hi havia 60.000.

Gairebé mig milió de refugiats

L'historiador Javier Rubio, en un dels millors estudis sobre

l'exili republicà, quantifica en unes 470.000 les persones que van creuar la frontera amb França els dos primers mesos del 1939. D'aquestes, unes 70.000 ho feren per Irun entre l'1 i el 19 de febrer. La resta, per Catalunya.

A la darrereria del 1939, del gairebé mig milió de refugiats que hi havia a França a l'inici d'any, en quedaven uns 182.000 repartits arreu del món, entre la mateixa França, la Unió Soviètica, altres països europeus i Amèrica. Es creu que dues tercers parts, doncs, van tornar a Espanya; una quarta part es quedà en terres franceses i una dècima part emigrà cap a altres països.

Diverses imatges dels exiliats. L'èxode cap l'exili, el camp de refugiats i fent gimnàstica

Pas fronterer del Pertús

Al pas fronterer del Pertús els exiliats van prendre entrar en França, però les autoritats van tancar la frontera diversos dies. Milers de republicans van estar dies amb la incertesa de si els deixaven passar o no, quan les tropes franquistes avançaven. Finalment, els francesos van obrir la frontera, amb la qual cosa, els republicans es van poder salvar. Altra cosa seria el què passaria tot seguit.

En el Pertús, un costat de la carretera pertany a França i l'altre a Espanya. Durant molts anys, els franquistes anaven a la part espanyola a acovardir la població.

Hui en dia, la fesomia del lloc ha canviat de dalt a baix. Un xicotet monument guarda record d'aquells que se'n van eixir sense res i amb l'angoixa infinita de la desesperança. Ara fa 75 anys.

8

Colliure

A Colliure, xicoteta ciutat costanera, van arribar també els exiliats espanyols que fugien de l'horror de Franco. Entre ells estava l'insigne Antonio Machado. El poeta, derrotat i malalt, va morir el 22 de febrer de 1939, quan encara no havia conclòs la guerra. Sa mare, Ana Ruiz, que l'acompanyava, va morir tres dies després, el 25 de febrer. Soterrats segons sembla en un primer moment a la part interior del cementari, els van traure a la mateixa entrada i els van soterrar els dos junts. El lloc és punt de peregrinació dels seguidors del poeta i sempre té flors naturals fresques.

A Colliure hi ha haver també un camp de concentració especial o de càstig disposat el 1939 per les autoritats franceses al castell de Colliure (Rosselló), destinat als refugiats de la guerra civil de 1936-39 considerats indisciplinats o perillosos.

Hi hagué de 300 a 500 (segons algunes fonts foren 347) homes en règim penitenciari de treball forçós, amb una brigada especial de càstig. El rerefons d'aquest engany és que les autoritats franceses no volien tenir al seu país individus políticament perillosos. Per això, molts van ser traslladats en un camp de càstig al castell de Colliure, on patiren una repressió brutal.

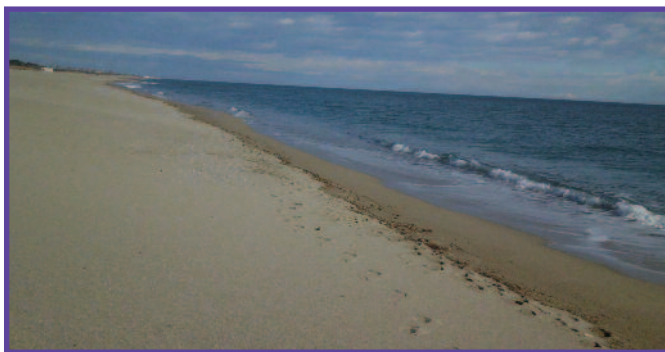
Camp de refugiats d'Argelers

La platja d'Argelers es troba en el Rosselló francès.

És on més republicans espanyols van ser destinats com a refugiats. Cal veure la reconstrucció fidel de la realitat que el documentalista de la TV3, Felip Solé, va fer al documental "El camp d'Argelers". Aquell hivern, diuen les cròniques, va ser un dels més freds del segle XX. Els refugiats, sense res, en tot cas una manta, van passar un munt de calamitats en aquest lloc, entre la incomprensió dels partits de dreta francesos i els mitjans de comunicació gals. Sortosament, els veïns de les localitats properes els van ajudar tot el que van poder.

100.000 refugiats, sense menjar, sense aigua, sense roba, sense res, i amb temperatures molt baixes en ple mes de febrer, van lluitar contra la desesperança. Alguns van morir. I els van soterrar a l'oest de les poques cases que hi havia, ara al costat de la carretera, en un cementeri xicotet però ben cuidat. Per no perdre la memòria hi ha, també, un monument que recorda als desplaçats pel feixisme.

El Barcarès

Més al nord que Argelers i Sant Cebrià es troba el Barcarès, una altra platja que va “acollir” milers d'exiliats republicans. En aquesta platja sí que hi ha un monument enorme... però no recorda precisament l'estada dels refugiats... sinó que d'ací va eixir uns batallons a lluitar contra els nazis i, entre els quals, la major part eres republicans.

Sant Cebrià

Altre lloc d'ingrat record per els exiliats republicans és la platja de Sant Cebrià, molt pròxima a la d'Argelers. Hui el lloc és un paratge d'incipient turisme.

10

Coll d'Ares

Una de les fotos més emblemàtiques de l'exili republicà. Al pas fronterer de Coll d'Ares, a 1.600 metres d'altitud sobre el nivell del mar, van passar uns 100.000 refugiats en busca del dolorós exili entre gener i febrer de 1939. A començaments de febrer veiem caminant a Mariano Gracia amb dues mantes sobre els muscles i la mirada perduda. Porta de la mà a la seua filla Alicia

Gracia Bamala, mutilada per una bomba feixista en 1937. Darrere d'ells veiem al germà xicotet, Amadeo, de quatre anys, també mutilat en el mateix atac, agafat de la mà per Thomas Coll, un habitant de Prats de Molló i excombatent en la I Guerra Mundial. Thomas Coll era un mutilat que va ajudar als republicans a passar la frontera. Va morir en 1947. Al seu costat, el germà major, Antonio. La família

prové del seu poble, Montsó (Osca) i la fotografia és de Roger Viollet. Aquesta imatge esdevindrà un dels símbols de la guerra d'Espanya. A la Vajol (l'Alt Empordà), hi ha una escultura de mida natural que reproduïx aquesta escena. *El País Semanal* va traure un reportatge el 12 de gener de 2003 sota el títol de “Historia de una foto”.

A Ribesaltes va hi haver un camp de refugiats. Primer, per als espanyols; després, durant la II Guerra Mundial, van confinar els jueus i els gitanos el règim col·laboracionista de Vichy. No acaba ací la història. Als anys 60 del segle passat, va ser el destí dels *harkis*, que eren els argelians que volien que el país pertanyera a França i van lluitar al costat dels francesos. Així és com els ho van pagar, internant-los a Ribesaltes. Ara, una part del camp, serveix per retenir als sense papers. A Ribesaltes està previst fer el primer memorial que es construsca a França, però serà tot ell soterrani. Encara queden en

Ribesaltes

peu una sèrie d'edificis, per més que l'estat actual és ruïnós. Però, així i tot, es poden endevinar quins eren les barraques, quins els vàters, quins les cuines. I, també el lloc d'entreteniment, "foyer" on es veu, encara, el lloc reservat per a l'actuació de l'artista (cantant, mac, etc.); la barra del bar, i els vàters. Hi ha sengles memorials en forma de monuments que recorden els espanyols, els gitanos, els jueus, i els *harkis*.

Maternitat d'Elna

La maternitat d'Elna es troba totalment reconstruïda des de fa uns pocs anys i és un reclam turístic de primer ordre a la població. La infermera suïssa Elizabeth Eidenbenz, qui havia estat de voluntària durant la Guerra Civil a Godella, València, va realitzar una tasca ingent per salvar les dones parides i recents nascuts que es trobaven als camps de refugiats de la zona i, alhora, va eliminar de soca-rel molt patiments. Les dones parien sobre la sorra, sense aigua i perquè els na-

dons no moriren de fred, els colgaven en la sorra deixant el cabet fora, amb la qual cosa apareixien de seguida les doloroses nafres.

Hi havia a Elna un xalet desocupat, i Elizabeth va fer les gestions oportunes perquè li donaren permís per instal·lar-se i, així, va començar a funcionar la maternitat d'Elna amb una trentena d'infermeres, metges i comares. A més a més, feien diàriament dos mil racions de llet que repartien entre els infants dels camps de refugiats pròxims. Les SS van obligar a tancar la maternitat en 1944.